

Sławomir Godek

"Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai", Wioletta Pawlikowska-Butterwick, Liudas Jovaiša, Wilno, 2015 : [recenzja]

Rocznik Lituanistyczny 2, 282-284

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Korybutowicza. Ponadto mamy opowieści dotyczące osobistych relacji Zygmunta Luksemburga z przedstawicielami dynastii Giedyminowiczów.

Jūratė Kiaupienė
Instytut Historii Litwy, Wilno

Wioletta Pawlikowska-Butterwick, Liudas Jovaiša, *Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai / The Statutes of the Chapters of Vilna and Samogitia*, Lietuvių katalikų mokslo akademija, Vilnius 2015, ss. 416, streszcz. pol., il., ISBN 978-9986-592-82-2

Wartościowe źródła do historii Kościoła katolickiego na Litwie

W sześćsetną rocznicę chrztu Żmudzi i pięćsetlecie nadania statutów kapitule wileńskiej trafia do rąk badaczy zainteresowanych dziejami Wielkiego Księstwa Litewskiego cenne wydawnictwo źródłowe, zawierające pomniki partykularnego prawa kanonicznego w postaci statutów dwóch kluczowych na Litwie kapituł katedralnych – wileńskiej i żmudzkiej. Teksty statutów uzupełniono obszernym studium pióra Wioletty Pawlikowskiej-Butterwick, opublikowanym w dwóch wersjach językowych – litewskiej i angielskiej.

Autorom udało się zebrać pokaźny i cenny materiał źródłowy. Liudas Jovaiša wydobył z zasobów Archiwum Diecezjalnego we Włocławku mało znane akta kapituły żmudzkiej z początku XVII w., natomiast ze zbiorów Biblioteki Narodowej Litwy im. Martynasa Mažvydas w Wilnie akta tej samej kapituły z lat 1647–1842. Ponadto w zbiorach tej ostatniej biblioteki udało się badaczowi odnaleźć osiemnastowieczną kopię statutów kapituły żmudzkiej, która to kopia stała się podstawą edycji. Z kolei Wioletta Pawlikowska-Butterwick odszukała w Bibliotece Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie pochodzący prawdopodobnie z połowy XVI w. rękopis zawierający statuty kapituły wileńskiej, a w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich w Wilnie inny jeszcze, nieco późniejszy, bo pochodzący z przełomu XVI i XVII w., za to znacznie pełniejszy od tamtego tekst statutów, którego łaćniński odczyt udostępniła Jovaišy. Ostatecznie podstawą wydania stał się rękopis przechowywany w bibliotece Wróblewskich. Krytyczną edycję łaćnińskich wersji statutów obu wspomnianych kapituł przygotował Liudas Jovaiša, niemniej autorzy wspólnie omówili i opracowali podstawy oraz zasady edycji.

Zebrane przez autorów rękopisy zawierające teksty statutów nie były dotąd przedmiotem wnikliwszego zainteresowania nauki i nadal wywołują szereg wątpliwości i pytań postawionych w publikacji. Przede wszystkim, nie wiadomo dokładnie, kiedy powstały. Nie jest również jasne, jakim przeobrażeniom w stosunku do oryginału uległy wersje statutów, które one kryją. Czy, w przypadku statutów kapituły wileńskiej, są to szesnastowieczne kopie oryginału z 1515 r., czy może – kopie późniejszych redakcji? W pierwszym przypadku nasuwa się dalsze pytanie o wierność kopii. W jakim stopniu – tak pod względem treści, jak i formy – różnią się one od oryginału? W drugim natomiast przypadku narzuca się pytanie o to, kiedy ewentualne kolejne redakcje statutów powstawały? Konsekwencją tych niejasności są zasadnicze trudności w precyzyjnym określeniu czasu, w którym przedstawiane wersje statutów rzeczywiście obowiązywały. Prezentowany materiał źródłowy wymaga zatem dalszych badań.

Jak już wspomniano, teksty źródłowe poprzedza opracowanie, w którym przedstawiono m.in. okoliczności powstania statutów, sylwetki autorów oraz proces redakcji tych aktów. Sporo miejsca poświęcono źródłom statutów, a tu w szczególności problemowi domniemanej zależności statutów kapituły wileńskiej od analogicznych aktów kapituły krakowskiej. Wobec wspomnianych już problemów z datacją rękopisów pozostawiono tę kwestię otwartą, konstatując jedynie, że stwierdzone podobieństwo przepisów może wynikać z recypowania przez wymienione statuty tych samych źródeł. Z braku akt kapituły żmudzkiej niemożliwe było natomiast określenie skali zależności jej statutów od metryki kapituły, natomiast w przypadku statutów wileńskich stwierdzono tylko częściową zależność. W omawianym studium przedstawiono także warunki funkcjonowania przepisów statutowych w praktyce. Z konieczności znacząco więcej uwagi poświęcono statutom kapituły wileńskiej, znacznie mniej żmudzkiej, o czym przesądził stan zachowania źródeł – bardzo obfitych w przypadku tej pierwszej i szczątkowych dla XVI w. w przypadku drugiej. Wszystko razem daje nie tylko pewien obraz działalności kapituł jako korporacji, ale również pojęcie o kondycji Kościoła i duchowieństwa na Litwie w XVI w. Dla uzyskania maksymalnie pełnego i rzeczywistego obrazu opisywanych zjawisk, oprócz materiału normatywnego wykorzystano i inne źródła, wśród których szczególną wartość, także ze względu na kompletność, miały protokoły posiedzeń kapituły wileńskiej. Bazę źródłową uzupełniły materiały pozakapitulnej proveniencji.

Podjęcie kwestii kodyfikacji prawa kościelnego w XVI w. na Litwie musiało nieuchronnie wprowadzić autorkę w orbitę zagadnień związanych z równoległe dokonującymi się w Wielkim Księstwie doniosłymi przemianami ustrojowymi, a przede wszystkim z niezwykle dynamiczną akcją kodyfikacji prawa litewskiego, której efektem było wydanie trzech Statutów z lat 1529, 1566 i 1588. Ta problemowa komplementarność jeszcze bardziej uwydatnia wartość wydanych źródeł. Nadanie przez biskupa Wojciecha Radziwiłła w 1515 r. statutów kapitule wileńskiej poprzedziło o kilkanaście lat kodyfikacyjny debiut Litwinów, a więc wydanie I Statutu. Okoliczność ta słusznie skłania autorkę do refleksji nad początkami prac prawodawczych na Litwie z perspektywy związku między tymi wydarzeniami, tym bardziej, że wśród domniemanych redaktorów statutów wileńskich znajdujemy członków tamtejszej kapituły w osobach Jana Amatusa, Jana Albina, Stanisława Dąbrówki, Mikołaja Wiżgajły oraz Waclawa Czyrki, a ten ostatni, doktor obojga praw, prawdopodobnie brał też udział w pracach nad Statutem litewskim z 1529 r. Nie chodzi tu zresztą tylko o szansę na nowe spojrzenie na pierwsze początki prac kodyfikacyjnych na Litwie, ale także na kolejne etapy tych wysiłków, które przyniosły przecież prawdziwy przełom w rozwoju prawa litewskiego i zaowocowały wydaniem Statutu z 1566 r. Wszak Statuty kapituły żmudzkiej zredagował na polecenie miejscowego biskupa Jana Domanowskiego wybitny znawca prawa rzymskiego Piotr Rojzjusz, który wraz z doktorem obojga praw Augustynem Rotundusem-Mieleskim przyczynił się do częściowej romanizacji II Statutu litewskiego. Domanowski i Rotundus wraz z kanonikiem kapituły wileńskiej Stanisławem Gabriałowiczem Narkuskim należeli do „rzymskiej” części komisji powołanej do opracowania tej kodyfikacji. Po śmierci Domanowskiego w jej skład wszedł Rojzjusz, który zapewne już wcześniej współpracował z nią jako doradca. Rotundus zaś, który przygotowywał łacińską wersję Statutu z 1566 r. w nadziei, że ta wyprze w praktyce redakcję ruską, brał następnie udział w pracach komisji, która stworzyła III Statut litewski. Spojrzenie na splot tych okoliczności w świetle wprowadzanych do szerszego naukowego obiegu

źródeł może przyczynić się do wydobywania niejednego interesującego szczegółu tycaącego się prac kodyfikacyjnych na Litwie w XVI w. Pewnym paradoksem jest natomiast fakt, że i Statut litewski z 1588 r., i statuty wspomnianych tu kapituł przeżyły Rzeczpospolitą i obowiązywały jeszcze długo po jej upadku.

Udostępniona nauce krytyczna edycja statutów kapituł wileńskiej i żmudzkiej niewątpliwie zasługuje na pilną uwagę badaczy¹. Można się spodziewać, że będzie ona impulsem do podjęcia badań szczegółowych, także o charakterze porównawczym.

Sławomir Godek

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

Ramunė Smigelskytė-Stukienė, Michał Kleofas Ogiński. *Politician, Diplomat and Minister (1786–1794)*, trans. by Linas Andronovas, Vilnius: Petro ofsetas and Rietavo Ogińskių kultūros istorijos muziejus, 2015, 320 pp., illustrations, facsimiles, bibliography, index, resumé, ISBN: 978-609-420-479-1

Michał Kleofas Ogiński (1765–1833) has been better known as a composer, especially of the poignant polonaise *Farewell to the Fatherland*, than as a participant in domestic and international politics. With a few exceptions, notably his missions to the Netherlands and Great Britain in 1790–91 and his efforts to restore the Grand Duchy of Lithuania in 1810–12, his public role has tended to be interpreted in the light of his own memoirs. In this political biography of Ogiński, Ramunė Smigelskytė-Stukienė has triangulated Ogiński's claims against other sources and applied the test of logic to rival explanations. She steers a fine course between the Scylla of *apologia* and the Charybdis of cynicism in explaining the personal and political imperatives faced by Ogiński during the last, dramatic years of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Especially valuable is the author's presentation of her archival research on Ogiński's highly industrious activity in the Lithuanian Treasury Commission in 1786–88. What emerges from this is an enhanced understanding not only of the scale of the fiscal and economic problems faced by the Commonwealth, but also the energy and public-spiritedness with which they were being tackled. Also notable are the analyses of Ogiński's attempts during the Grodno Sejm of 1793, as Treasurer of the Grand Duchy of Lithuania, alongside King Stanisław August and Crown Grand Marshal Fryderyk Moszyński, to make the re-amputated Polish-Lithuanian state as viable as possible. Ogiński also defended the interests of the Grand Duchy of Lithuania *vis-à-vis* the Crown. Very revealing are the details of Ogiński's inheritances and numerous property transactions. It transpires that while on his diplomatic mission in the Netherlands in 1790–91 he pursued both public and private interests in contracting loans. A further *novum* is the publication and analysis of *Oda do Polaków* [Ode to the Poles], by an anonymous author, formally addressed to Ogiński and circulated in 1793. Ogiński was effectively urged to imitate the fortitude shown by Tsar Vasilii Shuiskii when

¹ Edycja została doceniona przez przedstawicieli nauk pomocniczych historii – w grudniu 2016 r. otrzymała nagrodę czasopisma „Studia Źródłoznawcze” im. Profesora Stefana Krzysztofa Kuczyńskiego w kategorii „Edycje źródłowe” (III miejsce).